

İhracat artışı sürdürülebilir mi?

Sumru Öz¹

Türkiye'nin ürün ihracatı 2001 krizinden sonra bir artış ivmesi yakalamış ve 11 yılda 30 milyar dolardan 150 milyar dolara çıkmıştı. 2013-2016 arasında 160 milyar dolar civarında seyrettikten sonra önce yavaş, 2021 yılında ise hızlı bir artışla yıl sonunda 225,3 milyar dolara ulaştı [1]. Bu araştırma notu, ihracatta 2021 yılında gözlenen artışın sürdürülebilir olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlıyor.

Yıllık bazda 2004'teki yüzde 33,7'lik büyümenin ardından yüzde 32,8 ile tarihsel olarak en yüksek ikinci artışın gerçekleştiği 2021 yılında ulaşılan ihracat düzeyinin önümüzdeki dönemde nasıl bir seyir izleyeceğini öngörebilmek için öncelikle bu artışın nasıl sağlandığını anlamak gerek. Bir ülkenin ihracat performansının iki temel belirleyicisi o ülkenin ürettiklerine yönelik dış talep ve bunları rekabetçi bir fiyatla arz edebilme becerisidir [2]. Dış talep başlığı altında ihracat yapılan ülkelerin gelir düzeyi, tüketim eğilimi, dış ticaret politikası, ürünün yerli üretiminin olup olmaması, alternatif arz seçenekleri, taşıma maliyeti ve iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler gibi unsurlar yer alır. İhracatçı ülkenin arz becerisi ya da rekabet gücü başlığı altında da ihracat performansını belirleyen birçok unsur vardır. Bunlar iç talep düzeyi ve üretim kapasitesince belirlenen ihraç etmek üzere üretim fazlası verebilmek, üretim maliyeti, iç ve dış piyasalarda geçerli olan fiyatlar, rekabet edilen ülkelerin görece fiyatları, ürün kalitesi ve tasarımı, paketleme standartları ve estetik görünüm, döviz kuru ve dış ticarete tercih edilen para birimi, ihracatçı ülkenin dış ticaret politikası ile ihracatın ülke ekonomisi için taşıdığı önem olarak sıralanabilir. İhracatta rekabet gücü üretim maliyetinin önemli bir belirleyicisi olan üretim faktörlerinin verimliliğine de bağlıdır [2]. Son kırk yılda üretimin gittikçe daha fazla küreselleştiği göz önüne alındığında tedarik zinciri dinamikleri de ihracat üzerinde etkili olabilir.

Türkiye'nin 2021'deki ihracat artışının kaynakları

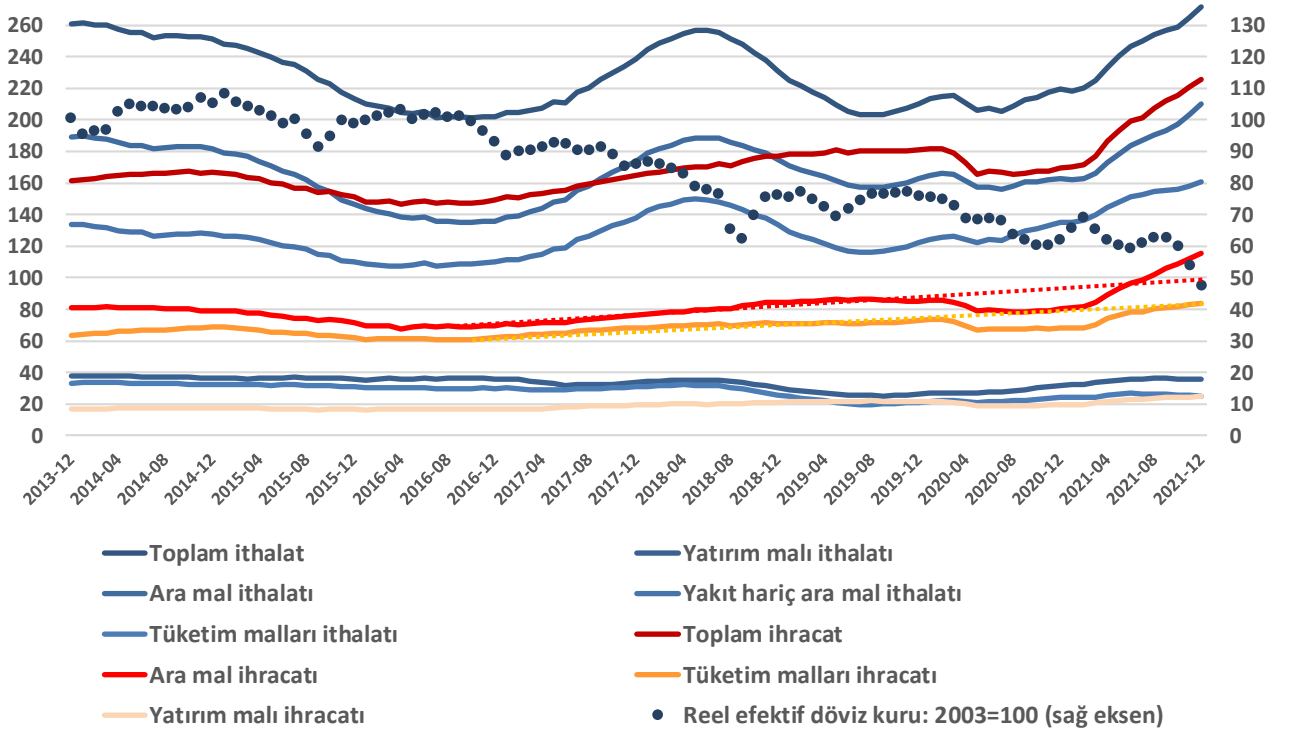
Türkiye'nin 2021'deki ihracat artışının kaynaklarını ortaya çıkarmak için yukarıda sıralanan unsurlar arasında kısa sürede değişebilecek olanlardan yararlanabiliriz. Talep tarafında tüketim eğilimi, dış ticaret politikası ve yerli üretimin mevcudiyetinin bir yıl içinde değişmeyeceğini kabul edersek geriye kalan, ihracat yapılan ülkelerin gelir düzeyindeki artış, alternatif arz seçenekleri ve taşıma maliyetindeki değişikliklere odaklanabiliriz. COVID-19 salgını nedeniyle farklı dinamiklerin etkisi altındaki 2020'yi ayrı tutarsak taşıma maliyetinin göstergesi olarak kullanılacak petrol fiyatları açısından 2019 ve 2021 arasında dış talebi etkileyecek kadar önemli bir fark yok. Türkiye'nin 2021'deki hızlı ihracat artışında, bir önceki yıl COVID-19 salgınının neden olduğu kayıplarını karşılayan küresel büyüme ise etkili olmuş gibi görünüyor.

Rekabet gücü başlığı altında yer alan arz yönlü unsurlar arasında kısa vadede değişme potansiyeli taşıyan iç talep düzeyi, üretim maliyeti ve reel döviz kuru, 2021'deki ihracat artışında rol oynamış olabilir. TÜİK tarafından yüzde 11 olarak açıklanan GSYH artışının gösterdiği gibi COVID-19'a bağlı kısıtlamaların büyük

¹ Koç Üniversitesi-TÜSİAD EAF

ölçüde kaldırılması ile ertelenmiş talebin devreye girdiği, gevşek para politikasının uygulandığı Türkiye’de 2021 yılında iç talebin azalması, bu sayede ihracat için üretim fazlası verilmesi söz konusu değil. Ancak ihracatın 2021’deki hızlı artışında arz yönlü unsurlar arasında TL’deki aşırı değer kaybının etkili olduğu söylenebilir. Aşağıdaki grafikte görülebileceği gibi 2003 değeri 100 (sağ eksen) olarak belirlenen reel döviz kuru endeksi, 2013-2016 döneminde bu civarda dalgalandıktan sonra düşme eğilimine giriyor ve 2021 sonunda 50’nin altına iniyor. Grafikte, Türkiye’nin toplam ihracat ve ithalatı ile bunların alt bileşenleri olan aramalı, yatırım ve tüketim mallarının 2013 sonundan bu yana yıllık değeri de aylık olarak veriliyor. 2013-16 döneminde 160 milyar dolar civarında dalgalanan toplam ihracat, ılımlı bir şekilde artarak 2019’da 180 milyar dolara çıkıyor. COVID-19 salgını nedeniyle uygulanan kısıtlamalara bağlı olarak 2020’de azalan ihracat, 2021 Nisan’ında salgın öncesi düzeyine ulaşıyor ve yıl sonuna kadar hızlı artışını sürdürüyor. İhracatın bileşenlerine baktığımızda tüketim malları ihracatının 2016 sonrasında gözlemlenen eğilimine geri döndüğü, ara malı ihracatının ise bu eğilimin işaret ettiği üzerinde bir artış sergileyerek 2021 sonunda 115 milyar dolara ulaştığı grafikte görülüyor. Bu son gelişme tedarik zincirlerindeki dönüşümden kaynaklanıyor olabilir.

Grafik: Türkiye’de ihracat, ithalat ve bileşenleri (milyar dolar) ile reel döviz kuru

Kaynak: TÜİK [1], TCMB [3] ..... : Aramalı ihracatı artış eğilimi ..... : Tüketim malı ihracatı artış eğilimi

Türkiye’nin 2021’deki ihracat artışında rol oynayabilecek arz yönlü bir başka unsur üretim maliyetlerinin düşmesi olabilir. TL’nin aşırı değer kaybettiği 2021’in son çeyreğinden önce ithal edilmiş ara mallar kullanılarak yapılan görece düşük maliyetli üretim, son çeyrekteki ihracat artışına katkı sağlamış gibi görünüyor. Ancak TL değer kaybetmeye başladıktan sonra ithalat da pahalılaşacağı için ihracatta kazanılmış olan rekabet gücünün etkisi geçici olur. Gerçekten de, 2021’in Eylül ve Ekim aylarında 21 milyar dolarlık ürün ihracatına karşılık 23 milyar dolar civarında ürün ithalatı yapılırken sonraki dört ayda aylık ortalama ihracat 20 milyar dolara gerilemiş, ithalat ise 28 milyar dolara çıkmış durumda.

İhracat artışı sürdürülebilir mi?

Bir ülkedeki ihracat artışının sürdürülebilir olması için talep tarafında ihracat yapılan ülkelerin hızlı bir büyüme sürecine girmesi, arz tarafındaysa üretim maliyetinin önemli bir belirleyicisi olan üretim faktörlerinin ve/veya toplam faktör verimliliğinin artması gerekir. Tedarik zincirlerinde yapısal bir dönüşüm de sürdürülebilir ihracat artışı sağlayabilir. Dünya Bankası'nın 2022 Ocak ayında yayımladığı Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu'nda, 2021'de bir önceki yılın kayıplarını karşılayarak yüzde 5,5 büyüyen dünya ekonomisinin 2021'de yüzde 4,1 büyümesi bekleniyordu [4]. Bu rapor açıklandıktan sonra başlayan Ukrayna savaşının küresel büyümeyi daha da düşüreceği göz önüne alındığında önümüzdeki dönem için Türkiye'nin ihracatında talep kaynaklı bir artış beklememek gerek. Arz tarafına baktığımızda, 2003-2007 döneminde yüzde 5'in üzerinde olan yıllık emek verimliliği artışı, 2008 küresel krizi sonrasında yüzde 2 civarında seyrediyor [5]. Toplam faktör verimliliğindeki yıllık ortalama artış da 2003-2013 arasında yüzde 1,2 olarak hesaplanırken 2014-2018 döneminde sifıra inmiş durumda [6]. Bu farklı verimlilik göstergeleri, 2001 krizi sonrasında TL'deki değerlenmeye rağmen 11 yıl boyunca yılda ortalama yüzde 15,5 olarak gerçekleşen güçlü ihracat artışının önümüzdeki yıllarda tekrarlanmasının mümkün olmadığını gösteriyor.

Son olarak, tedarik zincirlerinde Türkiye lehine bir dönüşüm, 2021 yılındaki ihracat artışının sürdürülebilir olmasını sağlayabilir. 2019 başından itibaren dış ticaret hacminde etkileri hissedilen ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı, ardından Çin'de 2020 Şubat'ında başlayan COVID-19 kapanmalarına bağlı arz şoku² nedeniyle bazı şirketler üretimlerini diğer Güneydoğu Asya ülkelerine kaydırmaya başlamıştı. Bölgesel riskleri göz önüne alarak coğrafi dağılımı genişletmeleri; Kuzey Amerika'da bulunan şirketlerin Çin'deki emek-yoğun üretimlerini Meksika ve Orta Amerika'ya, Batı Avrupa'dakilerin ise Avrupa Birliği'nin doğudaki üyeleri ile Ukrayna ve Türkiye'ye kaydırması önerildi. Çin'e bağımlılığın azaltılmasının karmaşık makine ve elektronik gibi ürünlerde zor olmakla beraber kereste, kumaş ve plastik gibi temel ara malları kullanan mobilya, giyim ve ev eşyaları üretiminde daha kolay olacağı belirtildi [7]. Tedarik zincirlerinde dönüşüme işaret eden bu önerilerin Türkiye lehine bir gelişmeye yol açıp açmadığını detaylı ihracat verilerine bakarak anlayabiliriz.

Tablo. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına göre 2021'de ihracatı en çok artan başlıca ihraç malları

	2016-19 arası yıllık artış (%)	2019 (milyar \$)	2021 (milyar \$)	2019-21 arası yıllık artış /%
İlk şekilde olmayan plastikler	6	2,8	3,8	17
Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)	2	11,8	15,2	14
Taş, alçı, çimento, amiyant, cam, seramik maddeden eşya	9	4,4	5,9	15
Demir ve çelik	17	11,5	19	28
Demir ihtiva etmeyen madenler	13	3,3	6,3	39
Diğer madenden mamul eşya	9	7,2	9,6	15
Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları	13	5,9	7,7	14
Elektrik makinaları, cihazları ve aletleri vb. aksam	5	10,5	13,4	13
Diğer taşıt araçları	9,4	2,5	3,6	19
Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar	14	3,4	4,1	11
Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar	8,7	8,5	11,7	17,5

Kaynak: [1]

² 2020 sonbaharına kadar olan bu süreçte, örneğin ABD'nin Çin'den yaptığı ithalat yüzde 24 azaldı (U.S. Census Bureau, Foreign Trade: <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>)

Yukarıdaki tabloda 2 basamaklı Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına göre 2019 itibarıyla yıllık ihracatı 2 milyar doları aşan ürün grupları içinde (meyve-sebze ihracatı hariç) 2019-21 arasında yıllık yüzde 10'dan fazla ihracat artışı kaydedenler sıralanıyor. Koyu yazılan ürün grupları, 2016-19 arasındaki yıllık artışa kıyasla 2019-21 arasında belirgin bir şekilde daha yüksek ihracat artışı yakalayanları gösteriyor. Sonuçlar, plastik, tekstil ve çeşitli mamul eşyaların yanı sıra demir ve diğer madenler, binek araç dışındaki taşıt araçları ile elektrik makinaları, cihazları ve aletleri vb. aksam gibi ürün grupları için tedarik zincirlerinde Türkiye lehine bir dönüşüme işaret ediyor.

Sonuçlar

2001 krizi sonrasında TL'de yüzde 25'e varan reel değerlenmeye rağmen verimlilik artışı sayesinde sürdürülebilir bir büyüme ivmesi yakalayan ihracat, 2008'den sonra reel döviz kuru endeksinde düşüş olduğu sürece artabildi [8]. Reel döviz kuru endeksinin, aynı zamanda 2003 yılı değeri olan 100 civarında seyrettiği 2013-16 döneminde ihracat da durağanlaştı. Endeksin düşme eğilimine girdiği 2016 sonundan 2019 sonuna kadar ılımlı bir şekilde artmakla beraber ihracatta asıl sıçrama 2021'de gerçekleşti. Bu yüksek ihracat artışında baz etkisi yanında bir önceki yıl COVID-19 salgınının neden olduğu kayıpları karşılayan küresel büyüme ve TL'de 2021'in son çeyreğindeki olağanüstü reel değer kaybı rol oynamış gibi görünüyor. Ancak bu iki unsurun sürdürülebilir bir ihracat artışı sağlaması mümkün değil. Zira önümüzdeki yıllarda küresel ekonominin hızlı bir büyüme sürecine girmesi beklenmediği gibi, Türkiye'de son dönemde enflasyonun aşırı yükselmesi nedeniyle reel döviz kurunda daha fazla değer kaybı da beklememek gerek. Son olarak, 2019'dan itibaren tedarik zincirlerinde Türkiye lehine bir dönüşüm gerçekleşiyor olabileceğine dair veriler, ihracat artışının sürdürülebilirliğine katkı yapacak tek unsur olarak ortaya çıkıyor. Özetle, verimlilik artışının durduğu, savaş nedeniyle tüm dünyada ekonomik büyüme beklentilerinin bozulduğu, dolayısıyla dış talebin en iyi olasılıkla durağan seyredeceği önümüzdeki dönemde tedarik zincirlerinde Türkiye lehine gerçekleşmekte gibi görünen dönüşümün ihracat artışının sürdürülebilmesi için yeterli olmayacağı söylenebilir.

Kaynaklar

- [1] TÜİK (2022) Dış Ticaret İstatistikleri
- [2] Sharma, O.P. (1992) Export Competitiveness: Some Conceptual Issues. Foreign Trade Review. Volume 27 Issue 2. 159-176
- [3] TCMB (2022) Reel Efektif Döviz Kuru
- [4] Dünya Bankası (2022) Global Economic Prospects, Ocak 2022, The World Bank <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36519/9781464817601-ch01.pdf>
- [5] Öz, Sumru (2020) Verimlilikte Küresel Yavaşlama ve Türkiye'nin Durumu. EAF Araştırma Notu 20-04. https://eaf.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2020/10/eaf_an20-04.pdf
- [6] Bakış, O. ve Acar (2020) Türkiye Ekonomisinde Toplam Faktör Verimliliğinin Seyri: Sektörel Bakış, 1980-2018. BETAM Working Paper Series No: 19
- [7] Shih, Willy C. (2020) Global Supply Chains in a Post-Pandemic World. Harvard Business Review. September-October 2020. <https://hbr.org/2020/09/global-supply-chains-in-a-post-pandemic-world>
- [8] Iossifov, P. ve X. Fei (2019) Real Effective Exchange Rate and Trade Balance Adjustment: The Case of Turkey. IMF Working Paper WP/19/131. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/06/28/Real-Effective-Exchange-Rate-and-Trade-Balance-Adjustment-The-Case-of-Turkey-46844>